

***Sztuką w pandemię.
Maska jako pandemiczny tekst kultury***

***With Art Against Pandemic.
The Mask as a Pandemic Cultural Text***

Ewa Głazewska

UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Małgorzata Karwatowska

UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Słowa kluczowe

maski, muzea, pandemia, Covid-19, sztuka

Keywords

face masks, museums, pandemic, Covid-19, art

Abstrakt

Celem artykułu jest analiza masek covidowych jako nowych, pandemicznych tekstów kultury. Materiał badawczy stanowią będą właśnie te artefakty, które z jednej strony, będąc swoistym znakiem czasu, same stały się przedmiotami muzealnymi wystawianymi do dziś w renomowanych światowych muzeach – fizycznie i/lub w postaci wirtualnych wystaw, z drugiej zaś wykorzystywały często zredukowane dzieła sztuki jako główny motyw widniejący na masce. Wizerunki te były jedną ze strategii osvajania trudnej pandemicznej rzeczywistości poprzez wykorzystanie terapeutycznej roli sztuki. Kontekstem, który stanowi tło poruszanych zagadnień, jest analiza cyfrowych inicjatyw muzeów, które zostały zmuszone długo trwającymi lockdownami do wprowadzania nowych metod przyciągania widzów.

Abstract

The purpose of this article is to analyze Covid masks as new pandemic cultural texts. The research material consists of the artifacts, which, on the one

hand, being a specific sign of the times, have themselves become museum items still exhibited today in the world's renowned museums – physically and/or in the form of virtual exhibitions; while on the other hand, they often used remixed works of art as the main motif appearing on the mask. These images served as one of the strategies to soothe the difficult pandemic reality by using the therapeutic role of art. The context, which provides the background for the issues discussed, is an analysis of the digital incentives of museums that have been forced by long-lasting lockdowns to introduce new methods of attracting viewers.

*Sztuka może przeniknąć
do głębi naszego jestestwa,
gdzie żadne słowa nie mają znaczenia.*
Eileen Miller

Wprowadzenie

Czas pandemii Covid-19 boleśnie doświadczył ludzkość w wielu obszarach. Staraliśmy się nadać sens tej nowej „normalności”. Jednym ze sposobów było wykorzystanie wizerunków dzieł sztuki, które ozdabiały nasze przestrzenie, ale także nasze twarze. Celem artykułu jest analiza masek covidowych jako nowych, pandemicznych tekstów kultury.

W tym miejscu wypada wyjaśnić jak rozumiemy ‘tekst kultury’. Otóż w pełni zgadzamy się z Anną Gomółą i Małgorzatą Rygielską, które zwracają uwagę na rozmycie frazy ‘tekst kultury’. Pojęcie to traktowane jest bowiem jako „rodzaj metafory, a nie narzędzie badawcze – termin wypracowany w ramach określonego ujęcia kultury”¹. Nie jest jednak naszym zadaniem rozstrzygnięcie w tym artykule zawłości terminologicznych dotyczących ‘tekstu kultury’. Uważamy, że powinien on być determinowany trzema czynnikami: po pierwsze, wiązać się z działaniem twórczym; po drugie, odznaczać się doniosłą społecznie wartością. Po trzecie, istotne jest również kryterium temporalne, ponieważ „Umocowanie w czasie zwiększa prawdopodobieństwo trafnego typowania, umożliwia ochronę przed zapomnieniem przedmiotów i myśli w naturalny sposób zweryfikowanych, na stale wbudowanych w osiągnięcia danej społeczności. Własność ta – słusznie dowodzi Leszek Tymiakin – wyduje się (nawet może) kwintesencją tekstu kultur”².

¹ A. Gomółka, M. Rygielska, *Tekst kultury jako narzędzie badawcze*, [w:] *Źródło historyczne jako tekst kultury*, red. B. Płonka-Syroka, M. Dąsał, Warszawa 2014, s. 231.

² L. Tymiakin, *Wprowadzenie – Kultura, tekst, tekst kultury*, [w:] M. Karwatowska, L. Tymiakin, *Wśród stereotypów i tekstów kultury. Studia lingwistyczne*, Lublin 2020, s. 106.

Materiał badawczy stanowiąc będą artefakty, które z jednej strony, będąc swoistym znakiem czasu, same stały się przedmiotami muzealnymi wystawianymi do dziś w renomowanych światowych muzeach – fizycznie i/lub w postaci wirtualnych wystaw, z drugiej zaś wykorzystywały często zremiksowane dzieła sztuki jako główny motyw widniejący na masce. Ogólnie można powiedzieć, że jedną ze strategii osvajania trudnej pandemicznej rzeczywistości było wykorzystanie terapeutycznej roli sztuki. Kontekstem, który stanowi tło poruszanych zagadnień, jest analiza cyfrowych inicjatyw muzeów, które zostały zmuszone długo trwającymi lockdownami do wprowadzania nowych metod przyciągania widzów.

I. Pandemia w muzeach – cyfrowe wyzwania instytucji kultury

Czas pandemii stanowił ciężką próbę³, ale i wyzwanie dla instytucji kultury, w tym instytucji muzealnych, które – szczególnie w okresach lockdownów – musiały zaoferować nowe rozwiązania dla odbiorców internetowych. Wirtualne ekspozycje stały się jednym z wariantów akcji #zostańwdomu. Wirtualne spacer, prelekcje rozpowszechniane za pośrednictwem YouTube'a czy prezentowanie zbiorów online to najbardziej typowe przykłady funkcjonowania instytucji kultury w tej nowej „normalności”, a więc digitalizacja zbiorów i ich udostępnianie w formie cyfrowej. Google Arts & Culture udostępniał wirtualne wycieczki po ponad dwóch tysiącach muzeów na całym świecie, w tym: Musée d'Orsay w Paryżu, Van Gogh Museum i Rijksmuseum w Amsterdamie, National Gallery oraz British Museum w Londynie⁴. W Polsce takie e-wystawy zorganizowały m.in.: w Warszawie: Zamek Królewski, Muzeum Narodowe (które przygotowało pionierski wirtualny spacer po ekspozycji *Polska. Siła obrazów*), Zachęta, Narodowa Galeria Sztuki, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie oraz Muzeum Narodowe i Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAK w Krakowie, Muzeum Sztuki w Łodzi, a także Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau.

Niekiedy sztuka wychodziła z przestrzeni muzealnych na zewnątrz. Na przykład Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej nie mogąc fizycznie

³ Wśród licznych problemów dotyczących muzea w czasie lockdownu, prasa donosiła o jeszcze jednej „pladze”, która była wywołana małym ruchem, ciszą i ciemnością w tych zamkniętych dla zwiedzających instytucjach – inwazji owadów niszczących dzieła sztuki. „Wiosną 2020 roku pracownicy Muzeum Brytyjskiego zauważyli, że ćmy z gatunku *Tineola bisselliella* pożerają bezcenne, kilkusetletnie gobeliny, ubrania i inne przedmioty wykonane z naturalnych tkanin”. Zob. więcej I. Popko, *Muzea mają duży problem: dzieła sztuki pożerają owady. To efekt pandemii*, [in:] <https://sukces.rp.pl/sztuka/art18974941-muzea-maja-duzy-problem-dziela-sztuki-pozeraja-owady-to-efekt-pandemii> (dostęp 23 VII 2023).

⁴ L. Itzkowitz, *How the Coronavirus Pandemic Is Affecting Museums*, [in:] <https://www.architecturaldigest.com/story/covid-19-impact-on-museums> (dostęp 23 VII 2023).

udostępnić zwiedzającym wystawy obrazów W. Kossaka i M. Wywiórskiego, będących szkicami do panoramy *Bitwa pod Somosierrą*, wydruki owych obrazów przedstawiło jako wystawę plenerową⁵. Wyobrażenia związane z pandemią pojawiły się także w sztuce ulicy w postaci murali⁶.

Sytuację muzeów w czasie pandemii analizowano m.in. w raportach ICOM (International Council of Museums)⁷. Według raportu UNESCO zatytułowanego *Museum around the World in the face of COVID-19* konsekwencji pandemii doświadczyło 90% wszystkich muzeów na świecie⁸. Audrey Azoulay – Dyrektorka Generalna UNESCO – w Liście z okazji Światowego Dnia Sztuki (15.04.2020 r.) podkreśliła, że znaczenie potęgi sztuki, polegającej na łączeniu ludzi, inspirowaniu, uspokajaniu i dzieleniu się, stało się szczególnie widoczne w czasie obecnej pandemii⁹. „Edukacja online – wcześniej marginalizowana aktywność muzeów – w czasie pandemii nagle eksplodowała. Dystans społeczny i zamknięcie muzeów dla odwiedzających spowodowały czterokrotny wzrost liczby muzeów publikujących materiały w Internecie”¹⁰.

Muzea proponowały nowe, innowacyjne inicjatywy, by przyciągnąć wirtualnych widzów. „Do sal wystawienniczych zajrzeć można było nawet przez okulary VR, które gwarantować miały intensyfikację immersyjności cyfrowego doświadczania sztuki”¹¹. Jednym z pewnością z najbardziej oryginalnych pomysłów była akcja Nelson-Atkins Museum w Kansas City. Jednostka udostępniła swą stałą kolekcję trzem pingwinom „zaproszonym na wystawę” z miejscowego ogrodu zoologicznego. „Wydawało się, że reagują znacznie lepiej na Caravaggia niż na Moneta – skomentował Julián Zugazagoitia, dy-

⁵ <https://mnpz.pl/w-czasie-pandemii-wychodzimy-ze-sztuka-na-ulice/> (dostęp: 22 VII 2023).

⁶ https://www.dailysabah.com/gallery/pandemic-art-covid-19-as-depicted-in-murals/images?gallery_image=78482 (dostęp: 22 VII 2023).

⁷ https://icom.museum/wp-content/uploads/2021/07/Museums-and-Covid-19_third-ICOM-report.pdf (dostęp: 22 VII 2023).

⁸ https://cimam.org/documents/102/Museums_around_the_world_in_the_face_of_COVID-19_-_UNESCO_Biblioteca_Digital.pdf (dostęp: 22 VII 2023).

⁹ https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373211_eng, zob. też <https://news.un.org/en/story/2020/04/1061802> (dostęp: 22 VII 2023).

¹⁰ P. Górajec, M. Pasternak-Zabielska, (R)ewolucja edukacji muzealnej w czasie pandemii Covid-19, „Muzealnictwo”, 2021 (62), s. 267–272, DOI: 10.5604/01.3001.0015.3626, [in:] <https://muzealnictworocznik.com/api/files/view/1770428.pdf>. Zob. też L. Noehrer, A. Gilmore, C. Jay & Y. Yehudi, *The impact of COVID-19 on digital data practices in museums and art galleries in the UK and the US*, „Humanities and Social Sciences Communications”, 2021, vol. 8, no. 236, <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00921-8>.

¹¹ Zob. Z. Małysa-Janczy, *Koniec pandemii. Publiczność wróciła do muzeów*, „Polityka” 4.07.2023, [in:] <https://www.polityka.pl/salon/2217902,1,koniec-pandemii-publicznosc-wrocila-do-muzeow.read> (dostęp: 22 VII 2023).

rektor wykonawczy instytucji”¹². Mateusz Bieczyński dodaje, że „Wirtualna rzeczywistość okazała się bowiem prawdziwym remedium na kryzys tradycyjnych form obcowania ze sztuką. Dla wielu ludzi był to prawdziwy ratunek, o czym świadczy chociażby bardzo popularny na początku pandemii mem – Jeśli uważasz, że sztuka i kultura nie ma znaczenia, to spróbuj przetrwać kwarantannę bez filmów, muzyki i sztuki”¹³.

Działalność muzeów polegała jednak nie tylko na digitalizacji i upowszechnianiu zbiorów czy proponowaniu wirtualnych lekcji muzealnych. Muzea bowiem przedstawiały również projekty całościowego dokumentowania czasów pandemii, by nie tylko uwiecznić historię, ale i ocalić od zapomnienia „czasy zarazy”. Akcją zbierania artefaktów z okresu pandemii podjęło Museum of London, gromadząc m.in. maski i zdjęcia obrazujące życie w pandemii¹⁴. Podobne działania podjęło National Museums Scotland w Edynburgu, gdzie „Jednym z pierwszych przedmiotów była przyłbica na twarz wykonana przez nauczyciela z Lochaber High School w Highlands przy użyciu drukarki 3D, a następnie wykończona plastikowymi panelami i dostarczona do lokalnego szpitala Belford przez zespół ratownictwa górskiego Lochaber”¹⁵. Z kolei National Museum w Singapurze w 2021 r. zaprezentowało wystawę poświęconą współczesności pandemicznej w tym obszarze geograficznym zatytułowaną *Picturing the Pandemic: A Visual Record of COVID-19*¹⁶. Już na początku pandemii interesujący projekt kolekcjonowania fotografii w czasów współczesnej „zarazy” zaproponowało International Center of Photography w Nowym Jorku (#ICPCConcerned), pozyskując fotograficzne świadectwa pandemii z 70 krajów (alfabetycznie rzecz ujmując od Algierii po Wietnam, w tym Polskę)¹⁷.

¹² M. Bieczyński, „Szok kulturowy” – działalność muzeów w czasie pandemii, „Muzealnictwo” 2021(62), s. 25, DOI: 10.5604/01.3001.0014.8573, [in:] <https://muzealnictwo-rocznik.com/api/files/view/2009685.pdf> (dostęp 23 VII 2023). Film dokumentujący te nietypowe odwiedziny znajduje się na stronie: <https://www.designboom.com/art/penguins-nelson-atkins-museum-of-art-kansas-city-zoo-05-17-2020/> (dostęp 22 VII 2023).

¹³ M. Bieczyński, op. cit., s. 27. Omówienie roli memów w trakcie pandemii znajduje się w książce: E. Głazewska, M. Karwatowska, *Humor w „czasach zarazy”*, Lublin 2023. Zob. też D. Głowaczewska, *Intrygujące! O muzealnych memach w czasie pandemii*, [in:] <https://mnrw.pl/intrygujace-o-muzealnych-memach-w-czasie-pandemii/> (dostęp 22 VII 2023).

¹⁴ <https://www.museumoflondon.org.uk/collections/about-our-collections/enhancing-our-collections/collecting-covid/why-are-we-collectingcovid> (dostęp 22 VII 2023).

¹⁵ S. Laursen, C. Robertson, S. Goggins, *Collecting COVID-19 at National Museums Scotland*, „Museum & Society”, November 2020, 18(3), s. 334. (334-336).

¹⁶ <https://www.nhb.gov.sg/nationalmuseum/our-exhibitions/exhibition-list/picturing-the-pandemic> (dostęp 22 VII 2023).

¹⁷ <https://www.icp.org/exhibitions/icpconcerned-global-images-for-global-crisis> (dostęp 22 VII 2023).

Gromadzenie świadectw ludzi i artefaktów obrazujących „dzianie się” historii „teraz” określić można jako strategię tworzenia kolekcji na zasadzie szybkiego reagowania (*Rapid Response Collecting*)¹⁸. Przedsięwzięcia takie powzięły i polskie instytucje muzealne. Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie w marcu 2020 r., a więc miesiącu, w którym została ogłoszona pandemia, rozpoczęło badania etnograficzne zatytułowane „Nasze życie w czasach zarazy”, a ich częścią było stworzenie „Kolekcji w kwarantannie”¹⁹. Z kolei Muzeum Krakowa zainicjowało akcję „Opowiedzmy razem o czasie pandemii”, która miała zobrazować Kraków i jego mieszkańców w czasie pandemii na podstawie opowieści, fotografii czy konkretnych artefaktów (np. domowej roboty masek) uwiecznianych dzięki Internetowi i stanowić tym samym materiał wystawy „A po nocy przychodzi dzień”²⁰.

II. Maski pandemiczne w muzeach

Tak więc kultura w czasie covidu zesłała do Internetu. Jedną z form przyciągnięcia uwagi, ale i funduszy odbiorców stało się umieszczanie najsłynniejszych prezentowanych w muzeach dzieł na maskach pandemicznych. Taki pomysł wykorzystwały np.: National Gallery czy Tate Museum w Londynie, paryski Luwr, Muzeum Van Gogha w Amsterdamie, galeria Uffizi we Florencji, Wersal, Metropolitan Museum of Art w Nowym Jorku, Rijksmuseum w Amsterdamie²¹. W Polsce Muzeum Narodowe w Gdańsku oferowało maski z „Sądem Ostatecznym” Hansa Memlinga.

Nie tylko jednak słynne obrazy czy rzeźby zagościły na maskach, ale także postaci na dziełach sztuki zostały ubrane w maski pandemiczne. I tak Muzeum Fitzwilliam w Cambridge w Anglii, gdy zmuszone było zamknąć swe podwoje dla publiczności, zaproponowało innowacyjny sposób pozyskiwania środków – „ubrało” bohaterów znanych dzieł sztuki w maski idealnie dostosowane do stylu obrazów. Jako przykład można podać portret

¹⁸ W strategii tej chodzi o pozyskiwanie zbiorów w czasie dziania się rzeczywistych wydarzeń i prezentowania ich w trakcie, gdy dokonuje się historia. Zbiera się wówczas muzealia o sile symbolu. Jak zauważa M. Petelska, początki zastosowania tego terminu wiążą się z atakami na wieże WTC w Nowym Jorku w 2001 r. W odniesieniu do współczesnych wydarzeń za taki przedmiot można uznać np. ulotkę z referendum w sprawie Brexitu w 2016 r. Zob. więcej S. Debono, *Collecting Pandemic Phenomena: Reflections on Rapid Response Collecting and the Art Museum*, „Collections: A Journal for Museum and Archives Professionals” 2021, Vol. 17(2), s. 179–185.

¹⁹ <https://etnomuzeum.eu/kolekcjawkwarantannie/o-kolekcji> (dostęp 22 VII 2023).

²⁰ Zob. P. Czechowski, „Opowiedzmy razem o czasie pandemii” – nowa akcja Muzeum Krakowa, [in:] <https://histmag.org/Opowiedzmy-razem-o-czasie-pandemii-nowa-akcja-Muzeum-Krakowa-20721> (dostęp 22 VII 2023).

²¹ Zob. <https://wgospodarce.pl/informacje/76915-kultura-w-czasie-pandemii-schodzi-do-internetu> (dostęp 22 VII 2023).

holenderskiego malarza Jana van Meyera zatytułowany „Córki Sir Matthew Deckera”, na którym cztery dziewczynki mają na twarzach maski doskonale pasujące do ich haftowanych sukienek. Nawet na twarz lalki założona została maska. Tak przerobione dzieła sztuki stały się częścią muzealnej edycji „Fitzwilliam Masterpieces 2020” i są sprzedawane przez muzeum jako kartki z życzeniami²². Jak słusznie zatem podkreśla Mateusz Bieczyński, „sztuka może stanowić remedium na przymusową kwarantannę”²³.

Kulturowe znaczenie maski jako symbolu naszych czasów doceniło również Narodni Muzeum w Pradze, które w latach 2020-2021 prezentowało wystawę „Trzymamy się razem” („Držíme spolu”). „Różnorodność masek pozyskanych do jego zbiorów odzwierciedla różne fazy pandemii i różne sposoby radzenia sobie z sytuacją, charakterystyczne nie tylko dla Czechów. Były tam więc pierwsze maseczki szyte samodzielnie w domach, maseczki przekazane przez obywateli do jednego ze szpitali w początkach pandemii, maseczki stworzone przez znanych projektantów i te przygotowane specjalnie dla dzieci”²⁴.

Przedstawione propozycje muzealne znalazły jednak swój najpełniejszy wyraz w postaci wirtualnej wystawy, pierwotnie dostępnej od grudnia 2021 r. do grudnia 2022 r., powstałej we współpracy 15 jednostek muzealnych pod patronatem ICOM (Międzynarodowa Rada Muzeów, Kolekcji Kostiumów, Mody i Tekstyliów). Zjednoczone we wspólnej misji muzea zorganizowały wirtualną wystawę masek zatytułowaną „Clothing the Pandemic. A Virtual Exhibition of COVID-19 Face Masks from Around the World”. Na wystawie przedstawiono maski pochodzące z kilkudziesięciu krajów świata. Opisano je wymieniając następujące elementy: autora, kraj jego pochodzenia, kraj wytworzenia maski, jej szczegółową deskrypcję i przesłanie, miejsce wystawiania (często wraz z odnośnikiem do konkretnej instytucji muzealnej), materiał, z którego została wykonana, oraz jej donatora. Te pandemiczne artefakty możemy przeglądać również poprzez rozwinięcia czterech kategorii: miejsca zaprojektowania maski, pochodzenia artysty, muzeum, w którym maska jest prezentowana, oraz materiałów i technik, z jakich została wykonana. Międzynarodową dostępność wystawy ułatwiają trzy wersje językowe, w jakich proponowane są opisy: angielska, francuska i hiszpańska. Twórcy wystawy podkreślają, że w ten sposób zapisują i porządkują

²² A. Woodyatt, *Museum reimagines masterpieces in the pandemic, complete with face masks*, [in:] <https://edition.cnn.com/style/article/art-pandemic-mask-fitzwilliam-intl-scli-gbr/index.html> (dostęp 22 VII 2023).

²³ M. Bieczyński, op. cit., s. 24.

²⁴ Za M. Petelską, *Polskie muzea w czasie pandemii COVID-19: działalność online i (nie) stosowanie Rapid Response Collecting*, „Studia Historica Gedanensia” 2021, tom XII, s. 407-408.

zbiorową pamięć o tym znaczącym eksponacie kojarzonym z pandemią Covid-19²⁵.

Wirtualna ekspozycja podzielona została na sześć głównych sekcji: sztuka i interwencja, polityka i protest, solidarność i wspólnota, ciało i duch, innowacje i zrównoważony rozwój, moda i popkultura. Postaramy się „oprowadzić” po wystawie, prezentując konkretne przykłady w ramach wymienionych kategorii, demaskując (*nomen omen*) jednocześnie głębokie przesłania i wrażliwość społeczną zapisaną w tych artefaktach. „Doświadcz masek w sposób, jakiego sobie nie wyobrażałeś: jako wyraz radości, bohaterstwa, aktywizmu, dumy kulturowej oraz jako symbole nadziei i jedności”²⁶ – zachęcają twórcy wystawy.

W ramach działu „Sztuka i interwencja” (Art & Intervention) przedstawiono malowane na papierze *mâché* maski taneczne Chhau w wersji męskiej i kobiecej. Są one oryginalnie używane we wschodnich Indiach podczas dramatu tanecznego Chhau, w czasie którego tancerze odtwarzają epickie historie walki dobra ze złem. Jednak na początku pandemii określone grupy taneczne demonstrowały postaci bohaterów jako potężnych wojowników walczących z wirusem Covid-19. Zaprojektowane w Purulii (Bengal Zachodni) półmiski z trójwarstwowymi bawełnianymi wstawkami, dystrybuowane przez Kala Chaupal Trust w Indiach, miały nie tylko pełnić funkcję ochronną, ale stanowić również źródło dochodu, „gdy przemysł sztuk scenicznych odradza się”²⁷. Maski Chhau dziś prezentowana jest w Royal Ontario Museum.

W kolejnej kategorii – „Polityka i protest” (Politics & Protest) – zgodnie z nazwą, znajdziemy maski podejmujące kwestie nierówności społecznych, rasizmu czy przemocy wypuklone przez pandemię. Uwagę przykuwa zwłaszcza minimalistyczna w swej formie bawełniana czarna maska o znaczącym przesłaniu umieszczonym w małym górnym prostokącie M(ASK) ME. W opisie tego eksponatu czytamy, że w Kanadzie rocznie odnotowywano 100 tysięcy przypadków przemocy domowej, a zjawisko to nasiliło się podczas lockdownu, co utrudniło skuteczne szukanie pomocy przez ofiary. To właśnie z tego powodu aktywistki społeczne z Calgary (Alberta, Kanada) Nina Kharey i Emma May stworzyły ów projekt. „Noszenie tej maski sygnalizuje, że jesteś gotów słuchać i jesteś w stanie pomóc”²⁸, a 10 dolarów pozyskanych ze sprzedaży każdej maski było przekazywane organizacjom

²⁵ C. Thépaut-Cabasset, ICOM Costume President, *Clothing the Pandemic: A virtual exhibition of Covid-19 face masks from around the world*, <https://icom.museum/en/news/clothing-the-pandemic-a-virtual-exhibition-of-covid-19-face-masks-from-around-the-world/> (dostęp 18 VII 2023).

²⁶ <https://clothingthepandemic.museum/> (dostęp 23 VII 2023). Wystawa dostępna jest w dalszym ciągu online.

²⁷ <https://clothingthepandemic.museum/item/chhau-dance-masks/> (dostęp 22 VII 2023).

²⁸ <https://clothingthepandemic.museum/item/mask-me-mask/> (dostęp 22 VII 2023).

niosącym pomoc ofiarom przemocy domowej. Także ta maska prezentowana jest w Royal Ontario Museum.

W ramach sekcji „Solidarność i wspólnota” (Solidarity & Communities) przedstawiono maski wykonywane poprzez inicjatywy oddolne ludzi, którzy swą działalnością wspierali własne środowiska lokalne²⁹. Egzemplifikacją tego trendu są maski sporządzone na bawełnianej tkaninie z naniesionymi cyfrowo ilustracjami zatytułowane *Landscape and people* (krajobraz i ludzie). Zostały one zaprojektowane i wytworzone w Tel Awiwie w Izraelu, a ich twórcami są: Amit Trainin i Meital Katz Minerbo. A. Trainin uchodzi za jednego z najlepszych ilustratorów izraelskich. Trudne doświadczenia z dzieciństwa, gdy w latach 70. XX wieku mieszkał w kibucu, odzwierciedlił na prezentowanych maskach: „Ilustracje opisują życie kibucu, krajobraz i ludzi, którzy żyli wokół niego w małej społeczności, w której wszyscy znają wszystkich, a plotki są dużą częścią ludzkiej tkanki”³⁰. Maska stanowi część kolekcji Rose Fashion and Textile Archive (Shenkar, Izrael).

Jednym z głównych problemów ludzi w czasie pandemii było zachowanie równowagi ciało – duch. Zdrowie emocjonalne wielokrotnie wystawiane było wówczas na ciężką próbę. Wyrazem tych zmagania jest dział wystawy zatytułowany „Ciało i duch” (Body & Spirit). „Twórcy masek czerpią z lokalnych i uniwersalnych symboli, materiałów i słów amuletycznych w celu ochrony, uzdrowienia i uspokojenia umysłu i ciała oraz dzielenia się historiami żalu i druzgocącej straty. Dzięki kreatywnemu aktowi tworzenia masek ludzie na całym świecie znaleźli wewnętrzną osobistą siłę i odporność społeczności w obliczu nieustającej pandemii”³¹. Pośród wielu ważnych i znaczących masek odnajdujemy „Maskę wiary” (Faith mask). Została ona wykonana przez kanadyjską, multidyscyplinarną artystkę Nathalie Bertin, z udokumentowanymi korzeniami Michilimakinac i Nipissing, która używając języka przodków (kwiatowe metyskie koraliki), prezentuje swój osobisty rozwój podczas pandemii. Autorka wyjaśnia, że jeśli pandemia ją czegoś nauczyła, to wiary – wiary w siebie, w ludzi dookoła, „w mego ducha (*in my spirit*), wszechświat i przodków, którzy mnie wspierają. Ta maska zawiera elementy reprezentujące moich przodków, którzy uczynili mnie tym, kim jestem i dali mi wszystko, czego potrzebuję, aby poprowadzić mnie przez życie”³². Okazuje się zatem, że maska może uosabiać niemal alchemiczną moc przemieniania trudnych, traumatycznych doświadczeń w coś pozytywnego.

²⁹ <https://clothingthepandemic.museum/room/solidarity-communities/> (dostęp 18 VII 2023).

³⁰ <https://clothingthepandemic.museum/item/landscape-and-people-masks/> (dostęp 22 VII 2023).

³¹ <https://clothingthepandemic.museum/room/body-spirit/> (dostęp 22 VII 2023).

³² <https://clothingthepandemic.museum/item/faith-mask/> (dostęp 22 VII 2023).

W kolejnej kategorii zatytułowanej „Innowacje i zrównoważony rozwój” (Innovation & Sustainability) umieszczono maski, które podkreślały znaczenie innowacyjnych technologii i ponownego wykorzystania materiałów w celu ochrony przed wirusem. Takim przykładem jest japońska maska zatytułowana „I was a kimono” (byłam kimonem). Jak wiadomo maski w Japonii były noszone powszechnie także w czasach przed pandemią, ale ta jest szczególna, gdyż – jak wskazuje jej nazwa – została wykonana z kimona. Zaprojektowana w stylu vintage i barwiona techniką yūzen z kolorowymi kwiatami jako głównym motywem dowodzi, że to jedwabne kimono noszone było wiosną. Maska ta wpisuje się w szerszą praktykę zauważalną w Japonii od kilku dekad. Chodzi o nadawanie drugiego życia tradycyjnym strojom, dopasowując je do współczesnej mody ulicznej i recyklingu. Artefaktów jest częścią kolekcji National Museums Scotland.

Wirtualną wystawę zamyka dział noszący tytuł „Moda i popkultura” (Fashion & Pop Culture). Jego nazwa nie pozostawia wątpliwości co do charakteru prezentowanych obiektów. Przykładem zaliczonym do modowej kategorii może być maska singapurskiego perankańskiego projektanta Raymunda Wonga. Obrazuje ona dwie złote rybki ręcznie haftowane na turkusowym jedwabiu przy użyciu koralików, które są umieszczone na obu częściach maski (prawej i lewej). Projektant ten słynie z zachowania tradycji haftu koralikowego Peranakan. Jak czytamy: „Społeczności Peranakan wywodzą się od migrantów, którzy poślubili miejscowych na wyspie Azji Południowo-Wschodniej z odrębną, hybrydową kulturą”³³. Maska prezentowana także w Asian Civilisations Museum w Singapurze ma odzwierciedlać przywiązanie do rodzimych tradycji. Dodajmy, że złota rybka – nie tylko w przywołanej kulturze – symbolizuje obfitość i szczęście.

III. Dzieła sztuki na maskach pandemicznych – między oryginałem a remiksem

Tropem popularyzacji dzieł sztuki poszli też twórcy masek pandemicznych masowo sprzedawanych w Internecie. Zważywszy jednak, że zagadnieniu temu poświęcona została książka, w tym miejscu jedynie zasygnalizujemy to zagadnienie. Twórcy stosowali dwie zasadnicze metody. Pierwszą z nich było odwzorowywanie oryginalnych dzieł na maskach. Drugą natomiast remiksowanie treści stanowiących światowe dziedzictwo kulturowe w zupełnie nowych, najczęściej humorystycznych odsłonach. Innymi słowy, chodziło po prostu o przeróbki dzieł sztuki. Przypomnijmy, że takie „urozmaicone” formy obrazów stosowały także muzea.

³³ <https://clothingthepandemic.museum/item/raymond-wong-goldfish-mask/> (dostęp 22 VII 2023).

Maski, odwołujące się do świata sztuki, występowały w kilku wariantach. Były to przedstawienia: 1) dzieł sztuki (oryginalnych obrazów, rysunków; rzeźb i posągów), w tym zarówno arcydzieł religijnych, jak i tych nawiązujących do światowego materialnego dziedzictwa kulturowego, oraz prezentujących twórców (w tym ich autoportrety); 2) remiksów (nieszablonowych, niejednokrotnie błyskotliwych przeróbek znanych i mniej znanych dzieł).

W ramach pierwszej kategorii na maskach widniały najbardziej popularne, a zarazem najczęściej kopiowane dzieła, w tym *Mona Lisa* (w tysiącach odślon), *Ostatnia Wieczerza*, *Stworzenie Adama*, *Trójca Święta*, *Dama z gro-nostajem*, *Dziewczyna z perłą*, *Słoneczniki*, *Krzyk*, *Gwieździsta noc*, *Wenus z Milo*, *Guernica*, *Trwałość pamięci*, ale także rzeźba *Dawida*, czy *Mysłiciel*, *Człowiek witruwiański*, a nawet szkice anatomiczne L. da Vinci, dyptyk *Marilyn* Andy'ego Warhola, bądź Terakotowa Armia, czy indyjskie mauzoleum Tadž Mahal. Na maskach pojawiali się także mistrzowie malarstwa, głównie w postaci autoportretów, przede wszystkim Vincent van Gogh, Leonardo da Vinci, Albrecht Dürer, Gustav Klimt czy Rembrandt.

Druga kategoria była najbardziej okazała, ponieważ werbalno-wizualne zabawy dziełami sztuki można uznać za najczęściej pojawiający się motyw, bazujący przeważnie na humorze. I tak na przykład van Gogh przedstawiony został z maską pandemiczną spadającą asymetrycznie z ucha, Monę Lisę natomiast wyposażono w maskę covidową i akcesoria higieniczne stosowane podczas pandemii (rękawiczki, środek dezynfekcyjny, papier toaletowy itp.). Gioconda obrazowana jest także jako kobieta, która dawno nie była u fryzjera, stąd jej zaniedbane, rozczochrane włosy, albo jako niewiasta z nosem Pinokia, co może sugerować, iż autor maski zarzuca jej dopuszczanie się kłamstwa dotyczącego podawanego wieku.

Dzieła sztuki, będące polisemicznymi tekstami kultury, jako jedne z charakterystycznych motywów, używanych na maskach w czasie pandemii, były wykorzystywane zarówno przez muzea, galerie, jak i indywidualnych autorów przede wszystkim w celach handlowych, ale też w celu zyskania popularności w sieci. Niezależnie jednak od intencji i zastosowań trend ten wskazał na niezwykle istotną wartość sztuki i jej terapeutyczną, katartyczną czy wręcz alchemiczną moc – bolesne i traumatyczne doświadczenia pandemii można było w ten sposób przemienić w wartość pozytywną. Po raz kolejny okazało się, że rację miał John Lubbock, który w książce *The Pleasures of Life* (1887) pisał: „Sztuka jest bez wątpienia jednym z najczystszych i najwyższych źródeł ludzkiego szczęścia. Ćwiczy umysł poprzez oko, a oko poprzez umysł. Tak jak słońce barwi kwiaty, tak sztuka barwi życie”³⁴.

³⁴ J. Lubbock, *The Pleasures of Life*, „Chapter V. Art”, [in:] <https://www.gutenberg.org/cache/epub/7952/pg7952.html> (dostęp 23 VII 2023).

Bibliografia

- Bieczyński M., „Szok kulturowy” – działalność muzeów w czasie pandemii, „Muzealnictwo” 2021(62), s. 22-29, DOI: 10.5604/01.3001.0014.8573, [in:] <https://muzealnictworocznik.com/api/files/view/2009685.pdf> (dostęp 23 VII 2023).
- Czechowski P., „Opowiedzmy razem o czasie pandemii” – nowa akcja Muzeum Krakowa, [in:] <https://histmag.org/Opowiedzmy-razem-o-czasie-pandemii-nowa-akcja-Muzeum-Krakowa-20721> (dostęp 22 VII 2023).
- Debono S., *Collecting Pandemic Phenomena: Reflections on Rapid Response Collecting and the Art Museum*, „Collections: A Journal for Museum and Archives Professionals” 2021, Vol. 17(2), s. 179-185.
- Głazewska E., Karwatowska M., *Humor w „czasach zarazy”*, Lublin 2023.
- Głowaczewska D., *Intrygujące! O muzealnych memach w czasie pandemii*, [in:] <https://mnwr.pl/intrygujace-o-muzealnych-memach-w-czasie-pandemii/> (dostęp 22 VII 2023).
- Gomóła A., Rygielska M., *Tekst kultury jako narzędzie badawcze*, [w:] *Źródło historyczne jako tekst kultury*, red. B. Płonka-Syroka, M. Dąsał, Warszawa 2014, s. 231-244.
- Górajec P., Pasternak-Zabielska M., (R)ewolucja edukacji muzealnej w czasie pandemii Covid-19, „Muzealnictwo”, 2021 (62), s. 267-272, DOI: 10.5604/01.3001.0015.3626, [in:] <https://muzealnictworocznik.com/api/files/view/1770428.pdf>.
- <https://mnzp.pl/w-czasie-pandemii-wychodzimy-ze-sztuka-na-ulice/> (dostęp: 22 VII 2023).
- https://www.dailysabah.com/gallery/pandemic-art-covid-19-as-depicted-in-murals/images?gallery_image=78482 (dostęp: 22 VII 2023).
- https://icom.museum/wp-content/uploads/2021/07/Museums-and-Covid-19_third-ICOM-report.pdf (dostęp 22 VII 2023).
- https://cimam.org/documents/102/Museums_around_the_world_in_the_face_of_COVID-19_-_UNESCO_Biblioteca_Digital.pdf [in:] https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373211_eng (dostęp: 22 VII 2023).
- <https://news.un.org/en/story/2020/04/1061802> (dostęp 22 VII 2023).
- <https://www.designboom.com/art/penguins-nelson-atkins-museum-of-art-kansas-city-zoo-05-17-2020/> (dostęp 22 VII 2023).
- <https://www.museumoflondon.org.uk/collections/about-our-collections/enhancing-our-collections/collecting-covid/why-are-we-collectingcovid> (dostęp 22 VII 2023).
- <https://www.nhb.gov.sg/nationalmuseum/our-exhibitions/exhibition-list/picturing-the-pandemic> (dostęp 22 VII 2023).
- <https://www.icp.org/exhibitions/icpconcerned-global-images-for-global-crisis> (dostęp 22 VII 2023).
- <https://etnomuzeum.eu/kolekcjawkwarantannie/o-kolekcji> (dostęp 22 VII 2023).
- <https://wgospodarce.pl/informacje/76915-kultura-w-czasie-pandemii-schodzi-do-internetu> (dostęp 22 VII 2023).
- <https://clothingthepandemic.museum/> (dostęp 23 VII 2023).
- <https://clothingthepandemic.museum/item/chhau-dance-masks/> (dostęp 22 VII 2023).

- <https://clothingthepandemic.museum/item/mask-me-mask/> (dostęp 22 VII 2023).
- <https://clothingthepandemic.museum/room/solidarity-communities/> (dostęp 18 VII 2023).
- <https://clothingthepandemic.museum/item/landscape-and-people-masks/> (dostęp 22 VII 2023).
- <https://clothingthepandemic.museum/room/body-spirit/> (dostęp 22 VII 2023).
- <https://clothingthepandemic.museum/item/faith-mask/> (dostęp 22 VII 2023).
- <https://clothingthepandemic.museum/item/raymond-wong-goldfish-mask/> (dostęp 22 VII 2023).
- Itzkowitz L., *How the Coronavirus Pandemic Is Affecting Museums*, [in:] <https://www.architecturaldigest.com/story/covid-19-impact-on-museums> (dostęp 23 VII 2023).
- Laurenson S., Robertson C., Goggins S., *Collecting COVID-19 at National Museums Scotland*, „Museum & Society”, November 2020, 18(3), s. 334-336.
- Lubbock J., *The Pleasures of Life*, [in:] <https://www.gutenberg.org/cache/epub/7952/pg7952.html> (dostęp 23 VII 2023).
- Małysa-Janczy Z., *Koniec pandemii. Publiczność wróciła do muzeów*, „Polityka” 4.07.2023, [in:] <https://www.polityka.pl/salon/2217902,1,koniec-pandemii-publicznosc-wrocila-do-muzeow.read> (dostęp 22 VII 2023).
- Noehrer L., Gilmore A., Jay C. & Yehudi Y., *The impact of COVID-19 on digital data practices in museums and art galleries in the UK and the US*, „Humanities and Social Sciences Communications”, 2021, vol. 8, no. 236, <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00921-8>.
- Petelska M., *Polskie muzea w czasie pandemii COVID-19: działalność online i (nie)stosowanie Rapid Response Collecting*, „Studia Historica Gedanensia” 2021, tom XII, s. 407-408.
- Popko I., *Muzea mają duży problem: dzieła sztuki pozerają owady. To efekt pandemii*, [in:] <https://sukces.rp.pl/sztuka/art18974941-muzea-maja-duzy-problem-dziela-sztuki-pozeraja-owady-to-efekt-pandemii> (dostęp 23 VII 2023).
- Thépaud-Cabasset C., ICOM Costume President, *Clothing the Pandemic: A virtual exhibition of Covid-19 face masks from around the world*, <https://icom.museum/en/news/clothing-the-pandemic-a-virtual-exhibition-of-covid-19-face-masks-from-around-the-world/> (dostęp 18 VII 2023).
- Tymiakin L., *Wprowadzenie – Kultura, tekst, tekst kultury*, [w:] M. Karwatowska, L. Tyimiakin, *Wśród stereotypów i tekstów kultury. Studia lingwistyczne*, Lublin 2020, s. 99-106.
- Woodyatt A., *Museum reimagines masterpieces in the pandemic, complete with face masks*, [in:] <https://edition.cnn.com/style/article/art-pandemic-mask-fitzwilliam-intl-scli-gbr/index.html> (dostęp 22 VII 2023).